

לפני עיוור לא תיתן מכשול

לא תקלל חרש ולפני עור לא תתן מכשול ויראת מאלהיך אני ה' (ויקרא יט יד).¹

ספרא קדושים פרשה ב

"ולפני עור לא תתן מכשול" - לפני סומא בדבר. בא ואמר לך: בת איש פלוני מה היא לכהונה? אל תאמר לו: כשרה, והיא אינה אלא פסולה. היה נוטל ממך עצה, אל תיתן לו עצה שאינה הוגנת לו. אל תאמר לו: צא בהשכמה שיקפחוהו ליסטים, צא בצהרים בשביל שישתרב; אל תאמר לו: מכור את שדך, וקח לך חמור, ואת עוקף עליו ונוטלה ממנו.² שמא תאמר: עצה טובה אני נותן לו! והרי הדבר מסור ללב, שנאמר: "ויראת מאלהיך אני ה'".³

רמב"ן בראשית פרק ג

ולא אמר באשה "ותאכלי מן העץ", כי היא נענשה על אכילתה ועל עצתה, כאשר נענש הנחש... כי העונש על העצה גדול על האכילה.⁴ והנה מכאן נוכל ללמוד עונש למחטיאי אדם בדבר, כאשר למדנו רבותינו (פסחים כב ב, ע"ז ו א) בפסוק ולפני עור לא תתן מכשול (ויקרא יט יד).⁵

שכל טוב (בובר) בראשית פרק כז פסוק יב

"אולי ימשוני אבי" ... שמא ימששני אבי בצואר או בפנים או בידים וימצאני חלק: "והייתי בעיניו כמתעתע" - שאני אומר לו שאני עשו והוא ימששני וימצא חלק הרי נמצאתי כמתעהו בדרך. "והבאתי עלי קללה" - שהרי הוא מקללני על שאני מתעהו, וכן הוא אומר: "אָרוּר מְשֻׁגָה עֵוֶר בְּדָרְךָ" (דברים כז יח): "ולא ברכה" - אפילו ברכה אחת שהוא עתיד ליתן לי, בסוף לא יתן לי.⁶

מסכת בבא מציעא דף ה עמוד ב

... ותיפוק ליה דהוה ליה רועה, ואמר רב יהודה: סתם רועה פסול! - לא קשיא, הא - דידיה, הא - דעלמא. דאי לא תימא הכי, אנן חיותא לרועה היכי מסרינן? והא כתיב: "לפני עור לא תתן מכשול" אלא: חזקה, אין אדם חוטא ולא לו.⁷

¹ וחזר העניין ונשנה בערבות מואב בספר דברים פרק כז, בציווי על מעמד הברכה והקללה בהר גריזים והר עיבל בכניסה לארץ: "אָרוּר מְשֻׁגָה עֵוֶר בְּדָרְךָ וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן". אנו נתמקד בנושא הכשלת או השגית העיוור ונשאיר את קללת החרש להזדמנות אחרת.

² מה שאולי היינו מכנים היום עסקה שלא בתום לב.

³ ראה פירוש רש"י לפסוק אשר מצטט דברי ספרא אלה ומוסיף נופך משלו: "ולפני עור לא תתן מכשול - לפני הסומא בדבר לא תתן עצה שאינה הוגנת לו, אל תאמר מכור שדך וקח לך חמור, ואתה עוקף עליו ונוטלה הימנו. ויראת מאלהיך - לפי שהדבר הזה אינו מסור לבריות לידע אם דעתו של זה לטובה או לרעה, ויכול להשטט ולומר לטובה נתכוונתי, לפיכך נאמר בו ויראת מאלהיך המכיר מחשבותיך. וכן כל דבר המסור ללבו של אדם העושהו ואין שאר הבריות מכירות בו, נאמר בו ויראת מאלהיך". כך הוא בתמצית גם במדרש אגדה (בובר) ויקרא פרק יט: "ולפני עור לא תתן מכשול. מי שהוא עור בסחורה, או בדבר אחר, ותשיאנו עצה שהיא הוגנת לך ולא לך". כל זאת, אולי להוציא מפירושם של כותים, צדוקים וקראים, שצמצמו משמעות פסוק זה למשמעותו המילולית. ועל כך להלן.

⁴ בקטע זה של רמב"ן חלו כנראה ידיים רבו השיבושים, אך הכוונה היא ברורה שעיקר עונשה של חוה, היה על העצה שנתנה לאדם. הנחש נענש על ההסתה. אדם על האכילה אך גם ובעיקר על העצה לאדם שיאכל. ראה מפרשי הרמב"ן.

⁵ איסור "לפני עיוור לא תיתן מכשול" הוא בראשיתו ובסיסי ונמצא כבר בחטא הראשון בתחילת התורה, עוד לפני כל האיסורים והלאווים האחרים! למרות שיש מקורות רבים בתלמוד לאיסור זה, נראה שלא בכדי מביא רמב"ן את הגמרא בפסחים ובעבודה זרה (להלן) על איסור "לפני עיוור" בשאינם יהודים, שהרי באדם וחיה עסקינן. לעצם העניין, "לפני עיוור" הוא בגדר מחטיא את חברו. לא רק נותן עצה לא הוגנת או מידע מוטעה, כדברי הספרא, אלא מחטיא ממש. ראה פירוש המשנה לרמב"ם מסכת שביעית פרק ה משנה ו: "אמר ה' ולפני עור לא תתן מכשול, הכוונה בזה, שמי שעוורה אותו התאוה והדעות הרעות, אל תעזרהו על עורונו ותוסיף להתעותו. ולפיכך אסור לסייע לעבריינים בעשיית העבירות, ולא לגרום למה שיביאם לכך, אלא נעשה בהיפך".

⁶ הרי לנו עוד מקרה מספר בראשית, יעקב כלפי יצחק אביו. אלא שהפעם האסמכתא היא על הפסוק "ארוור משגה עיוור בדרך" מספר דברים, ולא בכדי. מטרת הטעיית הסומא - יצחק - היא קבלת ברכה, אומר יעקב (למי? לרבה?), והתורה אומרת שסופו של המְשֻׁגָה היא אריה, אז מה עשיתי? כאן גם יש לנו סומא ממש, לא "סומא בדבר" כלשון הספרא. ועד כאן באגדה ובספר בראשית. נעבור כעת לבירור מסוים של הצד ההלכתי של "לפני עיוור לא תיתן מכשול" שרוב מקורותיו הם בתלמוד (הבבלי). להפתעתנו, אין שימוש בכלל זה במדרשי האגדה, רבה, תנחומא, פסיקתא וכו' כפי שאולי שהינו מצפים. הכל הוא דיון הלכתי, גם המעט שמצאנו הוא במדרש ספרא לעיל, שהוא בעצם מדרש הלכה. אין כמעט שימוש בכלל זה ברמה האגדית ומעניין מדוע.

⁷ מסקנת הגמרא היא שבמקרה הספציפי הזה - מסירת בהמות לרועה - אין בעיה של "לפני עיוור לא תיתן מכשול", למרות הכלל "סתם רועה פסול", משום שאנו מניחים שלא ירעה את הבהמות בשדות זרים ויעבור על גזל, משום שהן אינן שלו ו"חזקה אין אדם חוטא ולא לו". אבל בעיקרון, ניתן ללמוד מגמרא זו שהאיסור של לפני עיוור הוא לא רק בהחטאה והסתה לחטא כמו המקרה של

משנה: משקין בית השלחין במועד ובשביעית ... ומתקנין את המקולקלות במועד. ומתקנין את קלקולי המים שברשות הרבים ... ומתקנין את הדרכים ואת הרחובות ואת מקוות המים, ועושין כל צורכי הרבים, ומציינין את הקברות אביי אמר מהכא: "ולפני עור לא תתן מכשול".¹⁸

מסכת פסחים דף כב עמוד ב

תניא, רבי נתן אומר: מנין שלא יושיט אדם כוס יין לנזיר, ואבר מן החי לבני נח - תלמוד לומר: "ולפני עור לא תתן מכשול".¹⁹

עבודה זרה דף ו עמוד א

... אי אמרת משום עור לא תתן מכשול - הא אית ליה לדידיה. וכי אית ליה, לא עבר משום עור לא תתן מכשול? והתניא: אמר רבי נתן: מנין שלא יושיט אדם כוס של יין לנזיר, ואבר מן החי לבני נח? תלמוד לומר: ולפני עור לא תתן מכשול ... הכא במאי עסקינן? - דקאי בתרי עברי נהרא. דיקא נמי, דקתני לא יושיט ולא קתני לא יתן, שמע מינה.²⁰

מסכת נדרים דף סב עמוד ב

רב אשי הוה ליה ההוא אבא, זבניה לבי נורא.²¹ א"ל רבינא לרב אשי: האיכא "לפני עור לא תתן מכשול"? אמר לו: רוב עצים להסקה ניתנו.²²

מדרש תהלים (בובר) מזמור קמו פסוק ה

"ה' פוקח עורים" - אין צער גדול ואין יסורין גדולים וקשים כעורון עיניים.²³ למה הדבר דומה? למי שהיה מעביר משאות של גמלים ושל חמורים טעונין ועוברין בדרך. נתנו על אחד מהם משאוי שוה לכולם, ועוד טענו מזונותיהן של כולם על אחד מהם. והיה מזהיר עליו ואומר: היהרה בו שלא תבן נתון בו, אלא אני יודע מה

¹⁸ הגמרא שם מחפשת אסמכתאות לכך שמלאכות מסוימות מותרות בחול המועד. ראה בשטיינזלץ שם שמביא בשם הריטב"א שבאמת ההיתר הוא מפני צורך הרבים (או דבר האבד), שבכגון אלה מקילים במלאכת חול המועד שהיא איסור מדרבנן ולא מהתורה. אבל בקשו אסמכתא (שאולי יש בה גם אמצעי לזכירה בע"פ) להיתר לציין (לסמן) את הקברים. הגמרא מציעה שם מקורות אחרים, כגון הפסוק: "וטמא טמא יקרא" (ויקרא יג מה), אך אביי מעדיף את הפסוק שלנו: "לפני עיוור לא תיתן מכשול". לא להכשיל את הכהנים וכל מי שמקפיד על טומאה וטהרה. לכאורה גם מקור זה הוא אסמכתא ולא עיקר הדין שהרי אין כאן השמת מכשול כלל, אלא אזהרה ומניעה. אך היא הנותנת, ויש שרוצים ללמוד מכאן שבגדר איסור "לפני עיוור" כלולה גם חובה לפעולת מניעה ולא רק הימנעות מהכשלה או החטאה, כפי שכבר ראינו לעיל, מעין מצוות תוכחה או הפרשת חבר מאיסור שהוא הרחבה גדולה של העניין. ראה פירוש תורה תמימה על הפסוק הערה פב.

¹⁹ זו הגמרא שכבר ראינו לעיל שרמב"ן מביא בהקשר עם החטא של חוה ובכך אולי חזרנו לפירושו הבסיסי והיסודי של "לפני עיוור לא תיתן מכשול" - לא לסייע בעבירה. אבל מה שמעניין אותנו כאן היא תחולת דין "לפני עיוור" גם על גויים, נכון יותר, ביחס לגויים, היינו, שליהודי אסור להכשיל גוי. ואולי לא רק בשבע מצוות בני נח שהם מצווים עליהם, אלא גם במידע מוטעה ועצה שאיננה הוגנת כפי הספרא בו פתחנו. ראה גם גמרא בבא מציעא צ"ב לגבי מכירת בהמות לגויים שיש חשש שיסרו אותן: "בני נח מצווין על הסיורס, וקא עברי משום ולפני עור לא תתן מכשול". וראה מסכת כלה רבתי פרק ט הלכה ח: "כל דבר של תקלה, אסור לעשות, דכתוב ולפני עור לא תתן מכשול. איבעיא להו: ירך שנתבשל בה גיד הנשה, מהו לשלחה לגוי? אבר מן החי לא תבני לך, דאמר מר: בני נח מצווין אף על הסיורס, וקא עבר משום ולפני עור לא תתן מכשול, אבל הכא לא, או דילמא לא שניא? תא שמע שולח אדם לנכרי ירך שגיד הנשה עמה". מעניין מדוע עלה כאן הנושא של גיד הנשה שאיננו בגדר שבע מצוות בני נח. האם משום שהוא נזכר בספר בראשית (ולא נזכר בשאר החומשים לאחר מעמד הר סיני)?

²⁰ הגמרא דנה באיסור המסחר עם גויים עובדי עבודה זרה לפני ימי אידם (חגייהם) וסיבתו. מסקנתה היא שאם הסיבה היא משום לפני עיוור לא תיתן מכשול, אזי במקרה שיש לגוי את צרכיו לחג אין איסור (בני נח מצווים על עבודה זרה. ראה רש"י שם שמסביר את הנושא). במקרה כזה, אי אפשר לומר שיהודי הכשיל אותו. וכן הוא שם לגבי נזיר שמדובר בשני עברי הנהר, היינו לא היה לנזיר יין בצד שלו והושטת היין מעבר לנהר היא שאפשרה לנזיר לשתות יין. עיין הערה קודמת לגבי גוי. נראה שהגמרא כאן מצמצמת את המשנה של רבי נתן ביחס לאיסור לפני עיוור של גויים. דיון מעניין נוסף הוא לגבי כותים (וצדוקים וקראים) שפירשו את הפסוק כפשוטו: "לפני עיוור לא תיתן מכשול", כמכשול פיסי בלבד, ללא כל המדרשים וההרחבות של חז"ל, באילו מקרים יש איסור לפני עיוור בהקשר איתם. ראה גמרא עבודה זרה כב ע"א וכן נידה נז ע"א ולא נוכל להרחיב כאן.

²¹ לרב אשי היה יער (אבא בארמית) והוא מכר עצים למקדש האש (בי נורא) שהוא בית עבודה זרה פרסית (מהתקופה הסאסאנית). אפשר להקל ולהניח שגם עצים הנמכרים למקדש אש פרסי שהוא עבודה זרה ללא ספק, רובם מיועדים להסקה, בישול חימום ושאר צרכים אנושיים-ביתיים ולא לפולחן עבודה זרה. החידוש בגמרא זו הוא שמכירת עצים לגוי שעובד עבודה זרה היא עבירה על איסור לפני עור לא תיתן מכשול! מי פה העיוור? מה פה המכשול? על כרחנו צריך לומר שהוא מהטעם שבני נח הצטוו על עבודה זרה ויהודי מצווה לא להכשילם! ולהלכה, ראה רמב"ם הלכות עבודה זרה פרק ט הלכה ו: "דברים שהן מיוחדין למין ממני עבודת כוכבים שבאותו מקום, אסור למכור לעובדי אותה עבודת כוכבים שבאותו המקום לעולם. ודברים שאינן מיוחדין לה, מוכרין אותם סתם. ואם פירש העובד כוכבים שהוא קונה אותם לעבודת כוכבים אסור למכור לו, אלא אם כן פסלו מלהקריבו לעבודת כוכבים, לפי שאין מקריבין חסד לעבודת כוכבים". האם ניתן להסביר את מעשהו של רב אשי לאור הלכה זו?

²³ ומה באשר לַחֲשׂוֹת? ראה מסכת סנהדרין סו ע"א: "לא תקלל חרש - באומללים שבעמך הכתוב מדבר". הגבלנו את דיונונו לדין הכשלת או השגיית העיוור וה' יזכנו להשלים עניין קללת החרש בשנה האחרת.

נתתי עליו. נכנסו למדינה באו להתיר מן הבהמה, אמר להן בעל הבית: מזה התירו תחילה שטענתי עליו יותר מכולן. כך הקב"ה מצווה על העורים, שאין יסורין גדולים מהם. וכן הוא אומר: "ארור משגה עור בדרך" (דברים כז יח). וכשיבוא לרפאות העולם, אינו מרפא תחילה אלא העורים, שנאמר: "ה' פוקח עורים".²⁴

שבת שלום
מחלקי המים

²⁴ המשך המדרש שם גולש לעניין העיוורון והחרשות הסימבוליים: "ומי הן העורים? הדורות האלו שהולכות בתורה כעורים, שנאמר: נגששה כעורים קיר (ישעיה נט י) - כולם קורין ואין יודעין מה הן קורין, שונין ואין יודעין מה הן שונין, אבל לעתיד לבוא אז תפקחנה עיני עורים (שם לה ה)". אבל נראה לנו שמותר לסיים את המדרש גם בנקודה בה עצרנו ולהישאר בהזדהות פשוטה ואנושית עם האומללים ובעלי הייסורים שניטל מאור עיניהם ומשמע אזניהם ומטענם כבד יותר מכולם. וכל מי שטרם ראה את הצגת [תיאטרון נא לגעת](#), ירוץ ויראה ויזכה בחוויה יוצאת דופן במינה.